

COVID-19 PANDEMİYƏ DÖVRÜNDƏ BAŞ VERƏN 44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİ DÖVRÜNDƏ HAMİLƏLİK VƏ DOĞUŞLARIN XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

C.F. Qurbanova, X.M. Təhməzi, A.F. İsmayılova, F.R. Hacıyeva

Azərbaycan Respublikası İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi Tibbi Ərazi Bölmələrini İdarəetmə Birliyi Elmi-Tədqiqat Məmalıq və Ginekologiya İnstitutu Publik Hüquqi Şəxsi, Bakı, Azərbaycan

Açar sözlər: hamiləlik, müharibə, COVID-19, pandemiya, vaxtından əvvəl doğuşlar

Müharibə xüsusi qayda, təlimat, etik davranışlara əsaslanan, elmi əsası olan silahlı hərəkətdir. Terrorizm isə pərakəndə silahlı basqın olub, yırtıcılıq, haqsızlıq, ədalətsizlik mücəssiməsidir. Vətənimiz 44 gün qürurlu, ağıllı, savadlı və bəşəriyyət qanunlarına əsaslanaraq müharibə aparıb, özünün tarixi, qanuni torpaqlarını geri qaytardığı halda, düşmən yalnız terrora əl ata bilirdi. Terrordan ən çox əziyyət çəkən cəmiyyətin zəif hissəsi: qadınlar, uşaqlar və qocalar olur. BMT-in Baş assambleyasının Deklarasiyasında fəvqəldə hallarda və silahlı münaqişələr zamanı qadınların və uşaqların mühafizəsinə xüsusi olaraq toxunulur. Əgər müharibə aparılan ərazinin yaxınlığında qadınlar və uşaqlar yaşayırlarsa, hərbi əməliyyatları ətraflı şəkildə düşünmək lazımdır. 44 günlük müharibə dövründə Bərdə, Gəncə, Tərtər kimi ərazilərə qarşı terror aktı törədən düşmənin də əsas məramı elə bu həssas populyasiyaya xətər yetirmək idi.

XX Əsrin 80-ci illərin sonlarından düşmənlərin əvvəlcə iddia, sonra isə ədalətsiz müharibəyə başlamışdır. "Qarabağ" müharibəsi tibbi və sosial xidmət üçün çox böyük sınaq olmuşdur [1].

COVID-19 pandemiyası bəşəriyyətin həyatını böyük təhlükələr qarşısında qoyur. Pandemiya dövründə müharibənin də yaşanması əhalinin sağlamlığına, psixi-emosional vəziyyətinə təsir göstərən bir çox ağır vəziyyətlərin yaranmasına səbəb olur: 1) həyat üçün bənzəri olmayan təhlükə yaranır; 2) geniş miqyaslı karantin tədbirləri ilə yanaşı hərbi vəziyyət insanların həyat tərzini də məhdudlaşdırır; 3) bir tərəfdən virusun inkubasiya dövrünün, digər tərəfən müharibənin davam etmə müddəti haqqında tam məlumatın olmaması; 4) tibbi vasitələrin çatışmaması qorxusu; 5) ziddiyyətli informasiya ilə zəngin davamsız informasiya mühitinin yaranması; 6) COVID-19-un təsiri nəticəsində zəifləmiş iqtisadi vəziyyətin müharibə nəticəsində daha da ağırlaşması [2,3,4].

Bütün dünyada virus pnevmoniyası ölümün əsas səbəblərindən biri hesab edilir. Hamiləlik zamanı funksional qalıq həcmi diafraqmanın artması və tənəffüs yollarının selikli qişasının ödemi kimi fizioloji dəyişikliklər virus infeksiyalarına qarşı orqanizmi daha da həssas edir [5,6]. Lakin hazırda COVID-19 olan hamilə qadınların tədqiqinə həsr edilmiş çox az işlər vardır. Göstərilmişdir ki, COVID-19-un hamilə qadınlarda gedişatı hamilə olmayan qadınlardan çox fərqlənir. Bununla yanaşı SARS-CoV-2-in hamilə qadınlardan uşaqlara şaquli ötürülməsi haqqında da göstəricilər yoxdur [7,8].

COVID-19 üzrə pandemiya dövrünə təsadüf edən bu 44 günlük müharibə, sözsüz ki, əhalinin, xüsusilə də uşaq və qadınların həyatında təsir etmişdir. Bunları nəzərə alaraq biz aşağıdakı məqsədi qoyaraq tədqiqat işinə başlamışıq.

Tədqiqatın məqsədi. 27 sentyabr-10 noyabrı əhatə edən 44 günlük Vətən müharibəsi dövründə COVID-19 pandemiyasında virus yoluxmuş hamilə qadınların hamiləlik və doğuşun gedişatının təhlil edilməsindən ibarət olmuşdur.

Tədqiqatın material və metodları. Tədqiqatın aparılmasında Gəncə Regional Perinatal Mərkəzi, Klinik Tibbi Mərkəzin məlumatlarından istifadə edilmişdir. Bununla yanaşı K.Fərəcova adına ET Pediatriya İnstitutunda vaxtından əvvəl doğuş nəticəsində dünyaya gəlmiş uşaqların xəstəlik tarixləri təhlil edilərək, vaxtından əvvəl doğuşların və bununla bağlı bir sıra göstəriciləri müqayisəli aspektdə öyrənilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri və müzakirəsi. Gəncə rayonunun göstəriciləri - 11 hamilə qadın. Onlarda COVID-19-a yoluxma 16, 20, 24, 28, 35, 36, 37, 38 həftəlik hamiləlik zamanı baş verib. 4 hamilə qadın xəstəxanaya hospitalizasiya olunub, 2 nəfərdə - Qeysəriyyə kəsiyi əməliyyatı aparılıb, 1 nəfərdə doğuş olub. Digərləri isə COVID-19 virusuna qarşı konservativ müalicə alıb evə yazılıblar. Bu günə

qədər Gəncə regional xəstəxanasında 24 COVID-19 infeksiyasına yoluxmuş hamilə olub, onlardan 5 Gəncədən digərləri kənar rayonlardan gəlib. Ümumilikdə 4 təbii doğuş olub, 4 Qeysəriyyə kəsiyi əməliyyatı olub. 3 Hamilə qadının vəziyyəti ağırlaşdığı üçün qanda saturasiya səviyyəsi və qanda CRP səviyyəsi nəzərə alınaraq, klinik tibbi mərkəzə göndərilib. Bu üç nəfərdən 2-si Mingəçevidrən olub. Gəncədə bu 44 gün ərzində COVID-19 olmayan 10 nəfər vaxtından əvvəl doğuş olub. Bir nəfər 28-33 həftə, o biriləri 33-34 həftəsi arası vaxtından əvvəl doğanlardır. Ümumi daxil olan (aprel-noyabr) 24 qadınlardan 11 nəfəri 44 günlük müharibə dövründə daxil olmuşdur, bu da 45,8%-i təşkil etmişdir. Bu qadınlardan 7 nəfərdə (63,6%) vaxtından əvvəl doğuş olmuşdur. Vaxtından əvvəl doğuş istər müharibə dövründə, istərsə də ümumi daxil olan xəstələr arasında məhz müharibə dövründə müddət ərzində üstünlük təşkil etmişdir

Klinik tibbi mərkəzin doğuş şöbəsinə 44 günlük müharibə dövründə COVID-19-a yoluxan 47 hamilə qadın daxil olmuşdur.

Ümumi 47 hamilə daxil edilmişdir. 24 hamilə müvafiq müalicə alaraq, hamiləliyi davam etdirilməsi üçün əlverişli şərait yaradılmış və evə buraxılmışdır. Qalan 23 hamilə doğuşdan sonra uşaq və özü qənaətbəxş şəkildə evə göndərilmişdir.

23 hamilədən 13 nəfərdə hamiləlik 38-40 həftələrində başa çataraq fizioloji doğuşlar olmuşdur.

Digər 10 nəfərdə 43,5%-də hamiləlik 23-37-ci həftələrdə vaxtından əvvəl doğuşla başa çatdırılmışdır. 3 nəfərdə Qeysəriyyə kəsiyi əməliyyatı ilə doğuş aparılmışdır.

1 sayılı klinik tibbi mərkəzə İyuldan noyabra qədər cəmi 112 hamilə qadın daxil olmuşdur. Bunlardan iyulda vaxtından əvvəl doğuş 4 nəfərdə, 10

vaxtında doğuş olmuşdur. Avqust 7 vaxtında doğuş olub (vaxtından əvvəl olmayıb). Sentyabrda 6 vaxtından doğuş (vaxtından əvvəl olmayıb). Oktyabrda 2 vaxtından əvvəl doğuş, 8 vaxtında doğuş olub. Noyabr 6 hamilə vaxtından əvvəl doğuş, 42 hamiləlik vaxtından doğuş. Bu qadınların böyük əksəriyyəti Qeysəriyyə kəsiyi ilə əməliyyat olunmuşdur. 112 hamilədən 78 nəfərdə təbiib və ya cərrahi yolla doğuş olmuşdur. Digərləri isə 34 xəstədə hamiləlik düşüyü baş vermişdir. Onlar müalicə alıb, evə buraxılmışlar. Müharibənin getdiyi oktyabr – noyabr aylarında 8 doğuş vaxtından əvvəl baş vermişdir. 50 hamiləlik vaxtından əvvəl doğuşla başa çatmışdır. Lakin bu doğuşlar zamanlı müxtəlif ağırlaşmalar baş verdiyi üçün Qeysəriyyə kəsiyi əməliyyatı ilə sona yetmişdir. İyul, avqust, sentyabr aylarında isə hələ 44 günlük müharibəni başlamadığı dövrlərdə cəmi 10 vaxtından əvvəl doğuş olmuşdur. 112 hamilədən 58 nəfəri məhz müharibə dövründə COVID-19 virusu ilə şöbəyə daxil olmuşdur. Bu da 6 ayda daxil olanların 51,78%-ni təşkil etmişdir, yəni iki ayda daxil olan COVID-19-a yoluxmuş xəstələrin sayı 6 ayda daxil olan xəstələrin 51,78%-ni təşkil etmişdir. Ümumilikdə 6 ayda 12 vaxtından əvvəl doğuş olmuşdur. Bunların da 8 nəfəri, yəni 66,7%-ni təşkil etmişdir.

K.Fərəcova adına ET Pediatriya İnstitutunun göstəricilərinə əsasən müharibədən əvvəl, müharibə dövründə və müharibədən sonra vaxtından əvvəl doğulan yenidoğulmuşların sayı təhlil edilmişdir. Tədqiqatda daxil edilən vaxtından əvvəl yenidoğulmuşlar üç qrupa ayrılmışdır:

- müharibədən əvvəl vaxtından əvvəl doğuş- 127
- müharibə dövründə vaxtından əvvəl doğuş-133
- müharibədən sonra vaxtından əvvəl doğuş- 134

Cədvəl 1.

Tədqiqata daxil edilən yenidoğulmuşların hestasiya müddəti

Qruplar	28-30		31-33		34-35		35-59	
	Müt.r	%	Müt.r.	%	Müt.r	%	Müt.r	%
Müharibə dövrü (n=133)	10	7,5	20	15,3	35	26,3	36	27,6
Müharibədən əvvəl (n=127)	8	6,3	30	23,6	36	28,4	44	34,6
Müharibədən sonra (n=134)	10	6,8	31	23,1	25	18,6	30	22,9

Cədvəl 2.

Tədqiqata daxil edilən yenidoğulmuşların analarının doğuş anında yaşlar üzrə bölgüsü

Qruplar	20-30 yaşlar		30 və daha artıq yaşlar	
	Müt.r	%	Müt.r.	%
Müharibə dövrü (n=133)	40		36	
Müharibədən əvvəl (n=127)	55		33	
Müharibədən sonra (n=134)	79		22	

Müharibə dövründə 30 və daha artıq yaş qrupun daxil edilən qadınlardan 4(11,1%) nəfər 41 yaş, 1 nəfər 42 yaşda olmuşdur. Bir qadın 46 yaşda olmuşdur. Daha az yaş qrupuna daxil olan 3 qadın qeydə alınmışdır. 16 yaşda bir qadın, 17 yaş 1 qadın, 18 yaş 1 qadın olmuşdur.

Müharibədən sonra vaxtından əvvəl doğuşa məruz qalmış 4 (2,9%) qadının 18 yaşı, 5 qadının 19

yaşı olmuşdur. Daha bir qadının yaşı isə 17 olmuşdur. Bu qrupa daxil olan ən yüksək yaş həddi bir qadında olmuşdur. Onun 52 yaş olmuşdur.

Müharibədən əvvəl vaxtından əvvəl doğuşla hamiləliyi sona yetmiş 8 qadının yaşı 18, 4 qadının yaşı 19 olmuşdur. Daha 3 qadın böyük yaş qrupuna daxil olmuşdur. Onlardan hər biri 1 nəfər olmaqla 55, 45, 48 yaşlarda olmuşdur.

Cədvəl 3.

Tədqiqata daxil edilən ölən yenidoğulmuşların hestasiya həftəsinin paylaşdırılması

Qruplar	26-30 həftələr		30-33 həftələr		34 və daha artıq	
	Müt.r.	%	Müt.r.	%	Müt.r.	%
Müharibə dövrü (n=9)	1	11,1	4	44,4	4	44,4
Müharibədən əvvəl (n=3)	1	33,3	2	66,6		
Müharibədən sonra (n=12)	4	33,3	3	25	5	41,6

Müharibə dövründə doğuş zamanı ölən uşaqların 3 nəfəri Bərdə ərazisində olmuşdur. Bu dövrdə ölən yenidoğulmuşlardan birinin doğum anında bədən kütləsi 1100 qram olmuşdur. Cədvəl 3 - dən göründüyü kimi bu dövrdə ölən vaxtından əvvəl yenidoğulmuşların heç birinin kütləsi 2500-dən artıq olmamışdır.

Müharibədən sonra ölən yenidoğulmuşlardan 1 uşağın bədən kütləsi 900 qram, 1 uşaq 600 qram qeydə alınmışdır. Stasionara daxil olduqda bir uşağın bədən kütləsi 604 qr, 1 uşaq 940 qram olmuşdur.

Müharibədən əvvəl ölən yenidoğulmuşlardan 1 uşağın bədən kütləsi doğulduqda 990 qram, daxil olduqda 800 qram qeydə alınmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi ölən vaxtından əvvəl yenidoğulmuşların sayı daha çox müharibədən sonra olan dövrə düşür (n=12), müharibə dövründə 9 uşaq ölmüşdür. Daha az ölən körpə müharibədən əvvəlki dövrə təsadüf edir. Bu bir daha müharibənin reproduktiv sağlamlığa nə dərəcədə ağır zərbə vurduğunu göstərir. Xüsusilə müharibə gedən

ərazilərdə və düşmənin terror əməliyyatlarına məruz qalan ərazilərdə vəziyyət daha da ağır olmuşdur.

Müharibə və silahlı qarşıdurma aparılan bölgələrdə yaşayan bütün insanların fiziki və psixi sağlamlığı, ictimai həyat və ətraf mühitin mühafizəsi üçün dağıcı nəticələrə səbəb olur. Müharibə səhiyyə infrastrukturunu məhv edir, on illərlə davam edən səhiyyə nailiyyətlərinə zərbə vurur və səhiyyə sistemlərinin hərbi əməliyyatlar birbaşa və dolayısı olaraq səhiyyənin təsirlərə cavab vermə qabiliyyətini ciddi şəkildə sarsıdır. Silahlı qarşıdurma nəticəsində milyonlarla insan məcburi köçkün və ya didərgin düşmüşdür. Məcburi köç, tranzit zamanı, məcburi düşərgələrdə və ev sahibi ölkələrdə sağlamlıq hüququ məhdud olduğu üçün əlavə fiziki və zehni sağlamlıq problemləri yaradır. Gələcək nəsillər üçün fəlakətli nəticələr davam edə bilər. Bir sözlə, müharibə insan tərəfindən yaradılan ictimai səhiyyə problemdir.

РЕЗЮМЕ

Особенности беременности и родов в период 44-дневной Отечественной войны, прошедшей во время пандемии COVID-19

*Дж.Ф. Курбанова, Х.М. Тахмази,
А.Ф. Исмаилова, Ф.Р. Гаджиева*

*Государственное Агентство Обязательного
Медицинского Страхования Азербайджанской
Республики Ассоциация Управления Медицинских
Территориальных Подразделений
Научно-Исследовательский Институт
Акушерства и Гинекологии Государственно-Правовое
Частное, Баку, Азербайджан*

Ключевые слова: беременные, война, COVID-19, пандемия, преждевременные роды

Целью исследования был анализ течения беременности и родов беременных, инфицированных вирусом, во время пандемии COVID-19 в течение 44-дневной войны, которая длилась с 27 сентября по 10 ноября. В исследовании использованы данные Гянджинского областного перинатального центра и клинического медицинского центра. Кроме того, в НИИИнституте Педиатрии им. К. Фараджевой был проанализирован анамнез детей, рожденных в результате преждевременных родов, а ряд показателей преждевременных родов и связанных с ними показателей изучались в сравнительном аспекте.

По данным НИИИнститута педиатрии им. Фараджова, были проанализированы довоенные, послевоенные и послевоенные преждевременные роды. Включенные в исследование недоношенные новорожденные были разделены на три группы: преждевременные роды - 127; преждевременные роды во время войны-133; Преждевременные роды до войны - 134.

Войны и вооруженные конфликты имеют разрушительные последствия для физического и психического здоровья, общественной жизни и окружающей среды всех людей, живущих в этих районах. Войны разрушают инфраструктуру здравоохранения, подрывают десятилетия оказания медицинской помощи и серьезно подрывают способность систем здравоохранения прямо или косвенно реагировать на последствия для здоровья.

SUMMARY

Features of pregnancy and childbirth during the 44-day World War II, which took place during the COVID-19 pandemic

*J.F. Qurbanova, X.M. Takhmazi,
A.F. Ismayilova, F.R. Hacıyeva*

*State Agency for Compulsory Medical
Insurance of the Republic of Azerbaijan Medical
Territorial Units Management Association
Scientific-Research Institute of Obstetrics and
Gynecology Public Legal Private, Baku*

Keywords: pregnant women, war, COVID-19, pandemic, premature birth

The aim of the study was to analyze the course of pregnancy and childbirth of pregnant women infected with the virus during the COVID-19 pandemic during the 44-day war, which lasted from September 27 to November 10. The study used data from the Ganja Regional Perinatal Center and Clinical Medical Center. In addition, at the Institute of Pediatrics. K. Faradzhevoy E.T. the history of children born as a result of preterm birth was analyzed, and a number of indicators of preterm birth and related indicators were studied in a comparative aspect.

According to the Farajov Institute of Pediatrics, pre-war, post-war and post-war premature births were analyzed. The premature newborns included in the study were divided into three groups: premature birth - 127; premature birth during the war-133; Premature birth before the war - 134.

War and armed conflict have devastating consequences for the physical and mental health, public life and the environment of all people living in these areas. Wars destroy health infrastructure, undermine decades of health care delivery, and severely undermine the ability of health systems to respond directly or indirectly to health consequences.

ƏDƏBİYYAT

1. Holley J, Akhundov O, Nolte E. Health care systems in transition: Azerbaijan. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe on behalf of the European Observatory on Health Systems and Policies, 2004, 84 p.
2. Elshafeey F., Magdi R., Hindi N. et al., A systematic scoping review of COVID-19 during pregnancy and childbirth // *Int J. Gynaecol. Obstet.*, 2020. doi: 10.1002/ijgo.13182.
3. Monteleone P.A., Nakano M., Lazar V. et al. A review of initial data on pregnancy during the COVID-19 outbreak: implications for assisted reproductive treatments // *JBRA Assist. Reprod.*, 2020, Vol.24 (2), P. 219-225.
4. Li Q., Guan X., Wu P. et al. Early Transmission Dynamics in Wuhan, China, of Novel Coronavirus-Infected Pneumonia // *N. Engl. J. Med.*, 2020, Vol. 382, P. 1199-207.
5. Zhao S., Lin Q., Ran J. et al. Preliminary estimation of the basic reproduction number of novel coronavirus (2019-nCoV) in China, from 2019 to 2020: A data-driven analysis in the early phase of the outbreak // *Int. J. Infect. Dis.* — 2020. — Vol. 92. — P. 214-217.
6. Rothe C., Schunk M., Sothmann P. et al. Transmission of 2019- nCoV Infection from an Asymptomatic Contact in Germany // *N. Engl. J. Med.*, 2020, Vol. 382, P. 970-971.
7. Drosten C., Gunther S., Preiser W. et al. Identification of a novel coronavirus in patients with severe acute respiratory syndrome // *N. Engl. J. Med.*, 2003, Vol. 348, P. 1967-1976.
8. Ksiazek T.G., Erdman D., Goldsmith C.S. et al. SARS Working Group. A novel coronavirus associated with severe acute respiratory syndrome // *N. Engl. J. Med.*, 2003, Vol. 348, P. 1953-1966.